Искра Арнаудова

ЕДИН ТВОРЧЕСКИ ЖИВОТ
Михаил Арнаудов отблизо

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от това издание не може да бъде възпроизвеждана под каквато и да било форма без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Искра Арнаудова, автор, 2013
© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-306-1

ИСКРА АРНАУДОВА

ЕДИН ТВОРЧЕСКИ ЖИВОТ

– Михаил Арнаудов отблизо –

ИЗТОК
ЗАПАД

Съдържание

Предговор 7

Увод към анкетата ми с проф. Арнаудов 15

„Чувство от пълни гърди“ 19

Сенки от миналото 58

На разни теми 141

Лични признания 141

Писатели и учени-съвременници 177

Литературни беседи 195

За литературната критика 219

Политическа дейност 229

Материали от досието на Михаил Арнаудов
в архивите на Държавна сигуртнност 253

ДОЗНАНИЕ на проф. Михаил Петров Арнаудов 253

I. Общи бележки. 253

II. Разяснение по отделни въпроси 261

ВЪЗРАЖЕНИЯ от Михаил Арнаудов на обвинителния акт 266

Заседание на Народния съд 268

Разпит на подсъдимия проф. Михаил Арнаудов 268

Въпроси на защитата 279

Разговори с политически личности 286

Неподредени мисли 306

Послеслов 325

Траурно слово на Михаил Арнаудов на погребението
на проф. Иван Шишманов, 26 юни 1928 г. 325

Показалец на имената 333

Предговор

Пред читателите е опитът ми да се представят някои страни от духовния образ на проф. Михаил Арнаудов съвсем откровено и конкретно. От много време не съм писала върху „предмета“ на моето постоянно вдъхновение, концентрирано изцяло и все по-силно мотивирано, върху човешкото измерение и духовната енергия на този забележителен български творец.

В увода към анкетата с проф. Михаил Арнаудов, публикувана в 1977 г., разказах подробно как са протичали нашите беседи и как съм разпределила събирания от мен материал. Затова тук няма да се спирам отново на факти, които са намерили вече своето обяснение.

Струва ми се обаче, че трябва да споделя нещо особено важно. Някои свидетелства на проф. Арнаудов, които отразяваха хронологията на живота му, останаха десетилетия наред в ръкопис и аз отлагах публикуването им, защото те не можеха да видят бял свят преди 1989 г. А след това трябваше да се вземе трудното решение дали би било оправдано да се преработва целият текст заедно с останалия непубликуван дял от анкетата. Този дял обхваща по-кратък период от живота на професора, когато той се отдава и на политико-обществена дейност като активен член на Националнолиберална партия, а след това участва като министър на просветата в правителството на Иван Багрянов. Животът на това правителство е продължил само три месеца – от 1 юни до 2 септември 1944 г., но разказът на професора обхваща не само събитията около 9 септември 1944 г., но и последвалия ги т.нар. Народен съд, за да се спре накрая в спомените си и на годините, преминали в тежки житейски несгоди за самия него, но преди всичко за любимите му съпруга и деца.

С приятели, 1898 г.

С баща си Петър Сибинов Арнаудов, брат си Симеон и сестра си Мария,1906 г.

С брат си Симеон и сестра си Мария.

Не виждах как всичко от непубликувания дял може да се слее със съществуващото вече завършено тяло на литературния продукт, който срещна одобрителни критики, но най-вече предизвика възторга на читателите от самия Михаил Арнаудов, от неговото „младежки свежо“ и като на „старейшина“ мъдро слово. Затова реших отново да прегледам основно ръкописа на анкетата и да внеса в текста всички важни уточнения, като го допълня с пропуснатите свидетелства на професора. Само така „показанията на професора“, които все още не са публикувани никъде, заедно с прегледаният и допълнен текст на анкетата намират своя окончателен израз в настоящата книга.

Убедена съм, че неизвестните досега материали обогатяват нашата представа за историческите процеси, защото те се спират не само върху важни исторически факти, но и върху някои личности на епохата, като запазват с това своята обособена цялост. Събрани така, тези материали вече са готови за своя „нов живот“. Според мен те органично не се вплитат в така представената вече анкета, а принадлежат към спомените, уплътнили историческия наратив за драматични политически промени в българското общество. Именно затова ги поставям накрая, в отделни глави, и те с всичко останало се превръщат в културен факт и непосредствена ярка проекция на „паметта“ за близката история на България.

* * *

Минаха вече няколко десетилетия, откакто проф. Арнаудов ни напусна през един мразовит февруарски ден на 1978 г.; неговият глас обаче все още ехти в моето съзнание, а неговата сърдечна топлота обгръща със струите на добротата моето ежедневие. Може би тук е мястото да спомена, че аз попаднах в семейството на високонадарения учен твърде млада, едва завършила гимназия. Навярно неговата собствена емоционална връзка с много по-младата от него студентка Стефана Симидова, станала негова съпруга, са дали допълнителен повод професорът дори да поощри сина си Петър в неговите намерения за женитба. Тогава, в далечната 1960 г., за професора започваше неговата бавна гражданска реабилитация след пре-

живяното през трудния и мъчителен период на т.нар. Народен съд и свързаното с присъдата отнемане на всякакви негови материални, професионални и граждански права. Понякога по този повод професорът обичаше да прави своеобразен паралел между моята поява в неговото семейство и тази, свързана с литературния образ на Албена от едноименната творба на Йордан Йовков.

Разбира се, много по-късно аз успях да оценя правилно, дълбоко в себе си, какво необикновено щастие е било за мен близкото присъствие на тази наистина вдъхновена личност, с която съдбата ме свърза да живея и общувам всекидневно. През 1962 г. зимата беше много студена, падна обилен сняг и професорът, който дотогава живееше в квартал „Княжево“ с другия си син, Асен, се премести при нас, в едно малко мансардно апартаментче на ул. „Мургаш“.

Спомням си, че тогава Михаил Арнаудов работеше върху своето голямо, обобщено изследване за Алековия герой Бай Ганю и тъй като в стаята нямаше маса за писане, той веднага „изобрети“ нещо за писане, като издигна с няколко тома книги малката масичка, за да си я направи „удобна“. През тези години той изпълваше със своето словесно красноречие нашата жизнена атмосфера. Възхищавах се на неговата изящна мисъл, но преди всичко оставах смаяна както от изобилието на конкретни факти, така и от неговите плътни характеристики на различни представители и явления в областта на философията, психологията, историята и литературата. И цялото това познание беше поднасяно с въодушевление и благоразположение и така пред мен и близките ми се открехваше вратата към едно по-възвишено съществуване.

Така изминаха годините на моето студентство, дъщеря ми Олга растеше с приказките, които дядо ѝ, проф. Арнаудов, обичаше в края на деня да „изважда“ една по една от малкото джобче на жилетката си и да ѝ разказва, а синът му Петър изпълваше дома ни със своите музикални занимания и с честите посещения на негови колеги и ученици, от които професорът се интересуваше, ходеше на техни концерти и се радваше на успехите им.

Въпреки че бях двадесет и пет годишна и вече можех да се похваля с диплома за висше образование, несигурността

ми беше съкрушителна, а и често се стеснявах, когато трябваше да присъствам в интелектуална среда, където събеседник беше Михаил Арнаудов. Наистина се вълнувах, защото имах чувството, че моят живот е започнал от момента, в който попаднах близо до този надарен с дълбока творческа и изследователска интуиция учен, който с цялото си научно дело представляваше огромен свят, който могат да докоснат и опознаят само малцина посветени.

Сега си давам сметка, че навярно в един важен за него момент, когато започна преиздаването на трудовете му върху творците на Българското възраждане, в своето желание да ме поощри и да ми вдъхне увереност, професорът видя у мен човека, който можеше да му бъде помощник в редактиране на произведенията му, отначало тези, които бяха отпечатани в издателство „Наука и изкуство“, а по-късно и тези в Издателството на БАН. Така един ден на въпроса на Михаил Арнаудов коя от книгите му най-много ми е харесала, без да се двоумя отговорих, че работата ми върху неговата монография за Васил Априлов е била за мен истинска наслада. Тогава неочаквано проф. Арнаудов изрази голямото си желание да ми я посвети, т.е. новото издание да се появи с такова посвещение. Веднага решително отказах, защото не исках с нищо да предизвикам завист или неодобрение в среди било то на близки, било на познати. И все пак професорът продължаваше да ме убеждава, че трябва по някакъв начин „да свържем имената си“. Мога да твърдя, че у мен остана като завет желанието на професора, защото се чувствах наистина негов искрен довереник. Ето защо отиването ми в Москва и гостуването ми в семейството на Берта Брайнина и Дмитрий Дмитриевич Благой се превърна в неочаквано добро обстоятелство, дошло като предизвестен подтик за работа. Но за това подробно разказвам по-нататък в Увода си към анкетата с Михаил Арнаудов.

Сигурна съм, че професорът живееше с чувството на вина към децата си, защото беше убеден, че присъдата му от Народния съд, която го е поставила от отечественофронтовската власт в заклеймената група на „враговете на народа“ буржоазни учени, е определила в голяма степен и тяхната професионална, и в резултат на това и тяхната житейска съдба. Беше нежен и грижовен към тях, ценеше личния им избор и не си

спомням някога да е показал някакво неодобрение или несъгласие.

Михаил Арнаудов, с широтата на погледа си и с културата на сърцето си, носеше у себе си наследен опита на всички свои забележителни предходници и бързо схващаше усилията и проявите на своите съвременници. Но мислите му често го отвеждаха и в бъдещето, където той с увереност чертаеше края на тази комунистическа „вакханалия“ и споделяше пред нас, че „цирея не може да не се спука“. Той виждаше българската наука като неизменен дял от общоевропейския духовен процес.

И сега попадам понякога на коментари за дълголетието на проф. Арнаудов и обикновено те са твърде общи и съвсем не представят в дълбочина неговото творческо дълголетие. А то може наистина да смае с духовната мощ на възрастния професор, който вървеше към своето столетие. В тези години той като че ли наистина чувстваше необходимост да разкаже за себе си, за творчеството си. Навярно е търсел разбиране, защото е долавял, че като разясни еволюцията на личните си отношения или посочи връзката между собствения си живот и своето творчество, ще може да срещне съчувствието на бъдните поколения.

Михаил Арнаудов угасна спокойно, поразен от левкемия. Той нямаше никакви заболявания, свързани с неговата напреднала възраст. Когато се връщаше от някакво рутинно изследване, той идваше радостен при мен, за да ми съобщи, че лекарите и този път не са открили „никаква находка на склероза“. Едва през последните две седмици на живота му неговите физически сили постепенно го напускаха, но и тогава не преставаше да общува с нас, искаше да предаде заветите си, говореше за творческия си труд, за изследванията си и как някои от тях навярно ще са интересни за бъдните поколения и ще въздействат по някакъв начин върху развитието на литературната наука. Способността му да запази жив своя ентусиазъм до края на дните си беше удивителна и той остави на българските читатели само няколко седмици преди смъртта си своята прочувствена и вдъхновена оценка за големия поет и близък другар Пейо Яворов.

Не би трябвало да пропусна обаче един факт. Когато през 1977 г. завърших редакцията на книгата си „Михаил Арнаудов. Човекът и ученият“, не знаех към кого да се обърна, за да бъде предложена за печат в някое издателство. Бях сигурна, че писателят Георги Джагаров, горещ почитател на професора, ще прояви интерес и ще прегледа текста, който в случай че одобри, би предложил на издателство „Български писател“. Голяма беше изненадата ми, когато на следващия ден, след като му бях дала ръкописа, Георги Джагаров ми каза, че не спал цяла нощ и прочел книгата на един дъх. Искал да я предложи на издателство „Наука и изкуство“, за да бъде публикувана в много кратък срок и така да бъде готова преди професорът да навлезе в своята стогодишнина. Нямаше същата увереност за съдбата на книгата в издателство „Български писател“, където „завистниците“ били много и трудностите за отпечатването ѝ съвсем не трябвало да бъдат подценявани.

Ние, които познавахме Михаил Арнаудов, неговото литературно дело и неговия живот, бихме могли със сигурност да кажем, че той беше и личностната идентификация на нашите представи за един щастлив човек. Открил в ранната си младост своето истинско призвание, превърнало се в страстта на неговия живот, той притежаваше изкуството и смелостта да прозре своеобразието на общите литературни явления, на отделните личности в тях и научно да представи своите формулировки, превърнали се в траен е разностранен принос и за бъдещите поколения изследователи.

С компания в Погановския манастир, около Цариброд

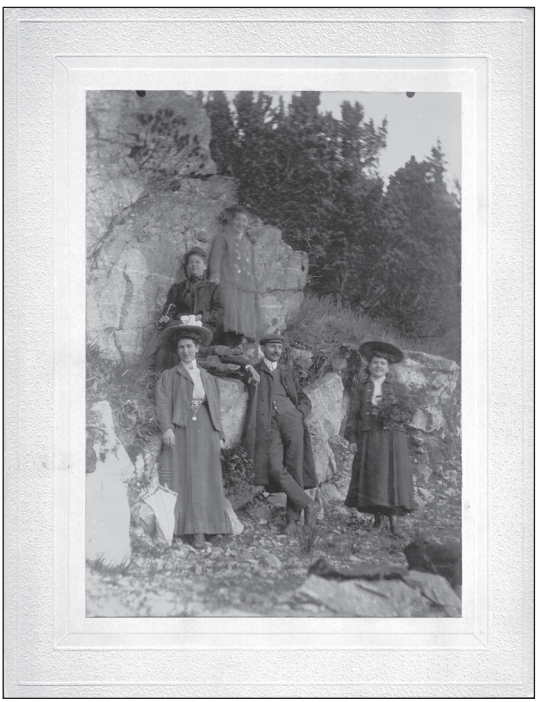

На излет в Чамкория

Увод към анкетата ми с проф. Арнаудов

Анкетата ми с проф. Михаил Арнаудов идва трета поред след заслужилите висока оценка „Срещи и разговори с Михаил Арнаудов“ от Петко Тихолов (сп. „Литературна мисъл“, 1968, кн. 4) и „Фолклористът Михаил Арнаудов. Наблюдения и разговори“ от Елена Огнянова (сп. „Литературна мисъл“, 1970, кн. 6). Литературната анкета при този нов опит за беседи с професора си поставяше задачата да обхване в пълнота една сложна и многостранна жизнена съдба и едно огромно и всеобхватно литературно и културноисторическо дело. Неизбежните пропуски, които можеха да се открият в така построения биографско-литературен портрет, както и повторенията на някои отделни факти и съображения не трябваше да обезкуражават този, който се заемаше да подреди и обработи събрания вече ценен материал. Необходимо беше да се спасят за читателя някои интимни мисли и схващания на Михаил Арнаудов върху събития и личности, а заедно с това и да се очертаят главните моменти в творческата съдба на един рядък българин, излязъл от недрата на народа в зората на дълго жадуваното освобождение от турско робство.

Близката ми петнадесетгодишна дружба с професора като съпруга на сина му Петър ми даряваше часове на спокойни и спонтанно възникнали беседи върху литературата изобщо, върху българската литература в частност и особено върху корифеите на българското възрожденско дело. Грижите и затрудненията ми около дома и собственото образование притесняваха немалко духа ми, за да се отдам напълно и с постоянство на така скъпите ми беседи.

През пролетта на 1971 г. бях гост в дома на руската писателка Берта Брайнина и на съпруга ѝ, големия пушкиновед Дмитрий Дмитриевич Благой. В домашната атмосфера на тези високоталантливи, затрогващо мили и сърдечни руски първенци в литературата, дишаше любов към нашата страна, плод на която беше и готовата за печат книга на Берта Брайнина за България „На Старой планине". Една вечер, останали сами с Берта Брайнина в уютния ѝ дом на „Лаврушинский переулок" с прозорци, от които се очертаваха в полумрака осветените кубета на Кремълския събор, слушах с какво преклонение и искрен възторг писателката говореше за Михаил Арнаудов, за необикновеното щастие да се срещне и разговаря с него. По-късно в Глава XV на книгата „На Старой планине" четях с вълнение описана срещата на Михаил Арнаудов с неговите руски колеги. С майсторство на голям художник на словото авторката беше очертала личността на нашия изтъкнат учен. Грижливо беше отбелязвала всичко чуто от професора, което по-късно сама беше обогатила с непосредствените си впечатления от много негови трудове, един от които можеше да чете и в руски превод.

От 1967 до 1971 г. аз работих с професора, като преглеждах голямата му поредица от книги „Велики възрожденци", дадена за печат в издателство „Наука и изкуство", както и някои други негови трудове. Всеки нов досег с изследванията на проф. Арнаудов ми доставяше градиво за непосредствено и живо вникване в теоретичните основи на цялостното му литературнонаучно дело.

Чувството на преклонение пред големия жизнен и творчески подвиг на навлезлия в своята деветдесет и трета годишнина академик от страна на руските му колеги, свидетел на което бях станала неотдавна, както и дълбоката почит на многобройните му ценители у нас ме накараха да преценя пообективно благоприятните обстоятелства на тясна близост и на нескривана благосклонност към всеки опит за съвместна работа от страна на професора. Ето защо само няколко месеца след завръщането ми от Москва през юли 1971 г. поставих началото на анкетата ми с професора, която с немалки прекъсвания продължи докъм средата на 1973 г. Аз започнах да отбелязвам най-съвестно отговорите, които възникваха спонтан-

но у професора на всеки поставен въпрос. Михаил Арнаудов посвещаваше на беседите ни следобедните часове, обикновено между три и пет часа, като всяка наша среща продължаваше около час и половина. През това време професорът говореше прав, като се движеше из стаята, или пък сядаше на стол и погледът му изразяваше вътрешно напрежение, особено когато говореше за величавите сенки на миналото, които като че ли му се явяваха и той водеше с тях жива беседа. Понякога, след като ми беше говорил за големия майстор на поетическото слово Яворов, или за смелия идеолог на църковноосвободителната борба Неофит Бозвели, или пък за първенците на революционното дело в лицето на Раковски, Левски или Ботев, професорът обичаше да завършва с думите: „Е, виждаш ли, на оня свят имам добри приятели. За тях аз писах с възторг и вярвам все нещо да съм спасил от тяхното дело за поколенията."

Обикновено беседите ни следваха очертан план, ако за такъв изобщо може да се говори. Като казвам „план", имам предвид общата структура, както тя се вестяваше в съзнанието ми, а именно отначало трябваше да бъде обхванат биографичният материал и след това да се премине към литературното дело и към по-общите литературни въпроси. Много често обаче този „план" биваше пренебрегван поради изникнали непосредствено в момента въпроси, по които професорът тутакси се изказваше. Трябва да отбележа също, че проф. Арнаудов нямаше предварително поставен въпрос, по който можеше да се подготви. За него живата импровизация беше единственият творчески метод при всяка литературна анкета, а сега той самият беше „подложен" на такъв „разпит". Когато понякога не успявах да отбележа навреме това, което ми съобщаваше, и исках да ми го повтори, за него беше трудно да възстанови отново в съзнанието си казаното само преди миг в неговия първоначален вид. Веднага фразата претърпяваше безброй модификации, защото беше необикновено голяма бързината, с която асоциираше неговата дълбока, но изумително ясна и богата мисъл.

Анкетата си с проф. Арнаудов започнах през юли 1971 и през февруари 1972 г. беше готова първата част, която обхваща материали от биографията на изтъкнатия учен. През този период от седем месеца беседвахме с него много често,

понякога всеки ден. Ето защо за кратко време лежаха готови най-ценни „показания“, в които оживяваха семейно гнездо, напрегнати години на образование и на самообразование, преподавателска дейност, обществено-политическа атмосфера, бележити съвременници. Всякога, когато даваше преценка за хора или обстоятелства, тази високоетична и нравствено издигната личност живо чувстваше своята голяма отговорност.

Вторият раздел, който трябваше да обхване литературното дело на професора, се оформяше по-бавно. Като сравнявам поставените дати в ръкописа, необходими са били близо година и половина. Може би трябва да спомена за близо тримесечното ми отсъствие от дома през този период, както и за продължителните ми грижи около мой близък, когото загубих наскоро след това. Импулсът ми за всякаква работа беше чувствително пострадал и тук не правеха изключение дори тъй скъпите ми при друго разположение на духа беседи с професора.

„Чувство от пълни гърди“

ПОТЕКЛО. Професор Арнаудов е роден на 5 октомври 1878 г. (н.с. 18 октомври) в Русе. Той е връстник на нова, свободна България. Родната му къща се е намирала в южната част на града в махалата „Чукур чифлик“ в подножието на възвишението Левент табия. При новото планиране на града тази къща е била разрушена и на същото място днес минава ул. „Мусала“. Потомък на хора от народа, от този народ, който в трудности и упорита борба за съществуване калява волята си, като ламти и за просвета, Михаил Арнаудов трябва да има много от селското наследство, без което трудно самият той би могъл да обясни неизчерпаемото си влечение към всичко народно.

„Аз, споделя професорът, съм излязъл от средата на дребното градско население, отдадено на занаяти или търговия и израсло пряко от селото. В тази среда, както и от близката ней духовно-учителска среда са се оформили почти всички наши интелектуалци, строители на националното и просветното дело. Прилежанието, моралът, социалната традиция на полуградската и полуселската класа, заета с ръчен труд или с търговия, образуват първичния нравствен хумус, който възпитава и вдъхновява писатели като Славейков, Вазов, Влайков, Яворов, политици като Раковски, Чомаков, Каравелов, духовници като Софроний, Бозвели, Иларион, книжовници като Фотинов, Богоров, учени като Кръстевич, Дринов, Нешо Бончев, Шишманов.“

Запитан за баща си, Петър Сибинов Арнаудов, родом от град Тетово в Македония, професорът разказва: „Още твърде малък той напуснал родното си място, за да посещава с баща си разни градове на България и да се установи накрай в Русе.“

Бащата на Петър, Сибин, имал голям род в Тетово и в село Вратница в полите на връх Люботрън, гдето е бил и коренът му. Той държал отначало хан в Тетово. „Аз можах да изуча този род – казва проф. Арнаудов през 1916 г., когато по време на Първата световна война пътувах по тези места. Дядо Сибин дошъл в Русе и отворил фурна – наблизо до хана на другия ми дядо Михаил." Много често Петър Сибинов разказвал на децата си за родния край Тетово и въпреки че излязъл от този кът на България в крехка възраст, помнел всичко много живо. Михаил Арнаудов си спомня: „Баща ми говореше в детинството ми за грамадните лозници, пръснати на скели в дворовете или по улиците, гдето гроздето се задържало дори под снега, за разходките си до близката кестенова гора над града, гдето децата берели и пекли на суха папрат кестени, като понякога били изненадвани от мечка, която ги пропъждала и изяждала кестените. Разказваше ми той често за живота в този благодатен край и за родните си."

Какъв характер имаше баща ти?: „По характер беше мек, но сприхав, честолюбив и самоуверен в мненията си. Беше човек без инициатива, добър."

Въпреки слабата си школска подготовка, само килийна, Петър Сибинов успял да си спечели добро име на „енергичен" и „достоен за всяко доверие" търговец на зърнени храни. Напуснал самостоятелната си търговия, след като претърпял чувствителна загуба в сделките си, причинена от рязкото спадане на цените на стоката на външната борса. Станал чиновник в голямата експортна къща за жито, ръж и кукуруз на погърчения цинцарин Дина Бебис. „Опитен в работата си, той обикаляше селата на Русенско, за да закупува и предплаща храните, разказва Михаил Арнаудов. Аз съм го придружавал в някои от тези пътувания. След вършитба късно през лятото той приемаше и складираше храните в големите хамбари на оная търговска къща или пък наблюдаваше товаренето им в шлепове на Дунав и накрай отиваше с парахода до Браила, за да получи сумите от продажбата на стоката, предназначена за гр. Анверс в Белгия. За своите ранни години и за преживяното по-късно баща ми знаеше да разказва с хумор. Ние вкъщи го слушахме всякога с увлечение."

Политиката занимаваше ли го?: „Интересуваше го много, макар и да не е бил никога активен партизанин. Съчувстваше на либералите около Стамболов."

Майката на Михаил Арнаудов, Друмка Михаил Панова, е родена в Русе. Едва двадесет и осем годишна, когато Михаил е бил на осем години, тя се поминала при добиване на пето дете.

За нея Михаил Арнаудов съобщава: „Майка ми се отличаваше с весел характер и с приказливост, които ѝ печелеха приятелки. Баща ѝ имал един от най-хубавите ханове в града, бил на ръст дребен човек, по нрав много весел. Петър Сибинов се оженил за Друмка, когато бил съдружник на баща ѝ. Тя беше авторитарна натура, енергична и умна жена. Вкъщи всичко е била тя, като съдя по разказите на сестрите ѝ. Чувствам се духовно потомък главно на майка си и на дядо си Михаил.“

Бащата на Друмка, Михаил Панов, бил по потекло от Стара Загора. Професорът не го помни, тъй като той се поминал от тиф петдесетгодишен, малко преди Освобождението. Има версия, че Михаил Панов е дошъл от русенските села и по-определено от с. Торлак. Забогатял бързо като кожухар, купил си хан, отворил фурна, а по-късно и кръчма, и построил хубава къща. И проф. Арнаудов дава подробно описание на къщата: „През една голяма порта се влизаше в хана на два етажа. През тунел се минува в двора на къщата. Къщата беше хубава, а градината още по-хубава. От горния етаж на къщата се виждаше ханът.“

Михаил Панов, или Панович, е бил любознателен човек и името му стои между „спомоществователите“ на някои старопечатни книги, например на Плутарховия превод от 1845 г. Той се е женил два пъти. Първата му жена Гина е майка на Друмка. „Колкото се отнася до баба ми Гинка, тя е била като сестра си Данка, която запомних в сто и пет годишната ѝ възраст, родом от Стара Загора. „Ние сме граждани, а не селяни“, твърдяла тя пред сестра ми Мария.“ От първия си брак Михаил Панов имал след първородната дъщеря Друмка още две дъщери, а от втория си брак – четири дъщери и един син. „Всички мои лели бяха дълголетни и всички след смъртта на майка ми ме обичаха и приемаха радостно. При подялбата на наследството на Михаил Панов баща ми, който държал всички сметки, не присвоил нищо от дела на шестте сестри и на малолетния ми вуйчо, бидейки той и тогава, както и по-късно крайно скрупульозен човек.“

След загубата на първата си съпруга Петър Сибинов се оженва повторно година по-късно. „Някой трябваше да се грижи за четирите невръстни деца (три момчета и едно момиче).